

Mgr inż. Krzysztof Leszczyński (1950-), b. st. inspektor Państw. Biura Szyfrów, abs. Wydz. Elektrycznego PW i Szkoły Oficerskiej w Zegrzu. Kryptolog. Działacz SEP. Wiodący konstruktor systemów szyfrowych. Tłumacz (EN, RU). Project manager IT, finansista i prawnik w bankowości, dyplomata w KK i UE, normalizator w PKN. Na stanowiskach kierowniczych w firmach hi-tech w USA, UE i Polsce. Z zamiłowania historyk, poeta, profesjonalny brydżysta. Radiotechnik i krótkofalowiec – SP5DIY. Współkonstruktor generatorów losowych i pseudolosowych na mikroprocesorach – pierwszego znanego na rynku ochrony danych bezobsługowego szyfratora (1980r.).

Dr hab. inż. Marek Leśniewicz (1959-), profesor Wojskowego Instytutu Łączności, Zegrze. Kryptolog, konstruktor, wynalazca. Recenzent naukowy monografii:

Unikatowa pozycja w literaturze historycznej, wypełniająca „czarną dziurę”, jaką do dzisiaj pozostają dzieje polskiej kryptografii z lat 1919-1945.

Przewodnik dla nowych pokoleń polskich kryptologów – „co robić”, a „czego nie robić”, przez wykorzystanie pozytywnych i negatywnych doświadczeń ich historycznych poprzedników. Niestety, opisane w książce doświadczenia są w zdecydowanej mierze negatywne, zważywszy na fakt, że Niemcy przez większość międzywojnia i całą wojnę skutecznie łamali polskie szyfry, odnosząc sukcesy, które przekładały się na nasze klęski. Książka w udokumentowany i kompetentny sposób wyjaśnia również, jak było możliwe, że polski sukces pogromców niemieckiej Enigmy nie przełożył się na bezpieczeństwo polskich szyfrów i skuteczność działania naszych służb kryptograficznych.

Z powyższych powodów - potrzebna, użyteczna i pouczająca lektura - nie tylko dla kryptologów, ale dla wszystkich zainteresowanych tą tematyką.

Dr Zdzisław Jan Kapera (1942-), absolwent Wydziału Historycznego i emerytowany pracownik Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wieloletni członek szeregu komisji i towarzystw naukowych, m.in. Komisji Historii Wojen i Wojskowości Polskiej Akademii Umiejętności oraz International Intelligence History Association. Od 1974 roku pasjonat problematyki Enigmy.

Studiował archiwalia związane z Biurem Szyfrów w Londynie, Kew, Vincennes i Rembertowie. Opublikował biografie polskich kryptologów Mariana Rejewskiego (2005, 2013) i Henryka Zygalskiego (2015). Opracował dzieje zespołu ppłk. G. Langer w P.C. Bruno i P.C. Cadix w latach 1939-1942.(2011). Jest autorem kilkudziesięciu artykułów na temat historii polskiego radiowywiadu. Redaguje dwurocznik "The Enigma Bulletin" (1990-).

ISBN 978-83-952021-1-7

Łączność – wywiad wojskowy

POLSKIE SZYFRY 1919-1945

Krzysztof Leszczyński

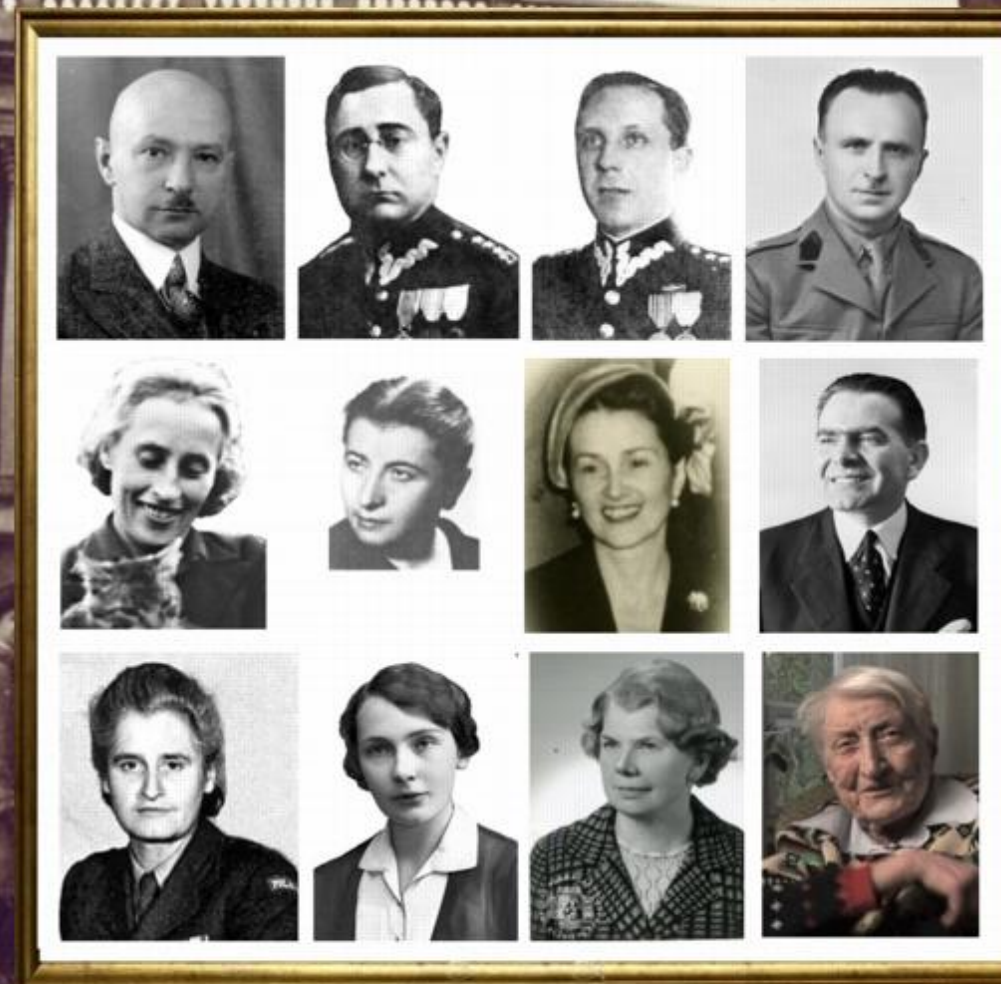
THE
ENIGMA
PRESS

Krzysztof Leszczyński

POLSKIE SZYFRY

1919-1945

Łączność – wywiad wojskowy

Wprowadzenie

Krzysztof Leszczyński, autor niniejszej książki, podjął problem ważny i dotąd przez historyków nie do końca wyjaśniony. Jego sposób prezentacji osób i wydarzeń jest nacechowany emocjonalnie, bo jako inżynier i specjalista w dziedzinie szyfrów oraz wieloletni ich użytkownik i twórca nowych szyfrów (b. starszy inspektor w Państwowym Biurze Szyfrów, a także szyfrant na placówkach MSZ w krajach zachodnich, który dogłębnie poznał tę specyficzną pracę), jest gorącym entuzjastą dziejów tej problematyki. Jego spojrzenie na stulecie szyfrów Polski niepodległej będzie musiało być uwzględnione przez polskich historyków międzywojnia i II wojny światowej.

Praca mgr. inż. Krzysztofa Leszczyńskiego ma charakter unikalny i jest pierwszą propozycją całościowego przedstawienia dziejów polskich szyfrów. Przez umowny termin polskie szyfry rozumie on tutaj nasze systemy szyfrowania używane zarówno w dyplomacji, jak i w Wojsku Polskim, broniące naszych istotnych tajemnic. Opublikowana niedawno bibliografia służb specjalnych II Rzeczypospolitej ukazuje niezbiecie, że poza dziejami radiowywiadu w ogólności, a Enigmy w szczególności, rzadko jest podejmowany problem naszych własnych polskich szyfrów.[1] Dlatego z dużym zainteresowaniem przyjąłem propozycję wydania niniejszej książki. Na marginesie badań historii polskiej Enigmy i osób z nią związanych zebrałem bowiem dość znaczny zbiór dokumentów na omawiany temat z archiwów: brytyjskiego w Kew, francuskiego w Vincennes i polskich w Londynie, nie pomijając oczywiście CAW w Rembertowie. Pozwoliło to, jak ocenia sam autor, powiększyć bazę źródłową dotyczącą archiwów, jak również nieznanych mu lub niedostępnych publikacji.

Dzięki wysiłkowi K. Leszczyńskiego powstała, może jeszcze nie ostateczna synteza, ale z pewnością cenna publikacja zawierająca fragmenty, które wejdą do profesjonalnej historycznej monografii na temat szyfrów polskich. Szyfry to niezwykle ciekawa, ale bardzo silnie utajniana dziedzina. Nadal na przykład nie ma dostępu do źródeł strony rosyjskiej. W rosyjskich publikacjach (nawet po pierestrojce) brak choćby wzmianki, czy szyfry polskie były przez Rosjan czytane i w jakim zakresie.

Autor zdaje sobie sprawę, że obecnie nie jest możliwe całościowe ujęcie zagadnienia. Praca oparta jest przede wszystkim na źródłach drukiem dotąd niewydanych, ale już dostępnych w internecie, choć nadal w znacznej części niełatwych do wyselekcjonowania: na syntetycznych opracowaniach zespołów TICOM oraz na zeznaniach dowódców i pracowników niemieckiego radiowywiadu. Uwzględnione zostały dokumenty RSS, brytyjskiej sekcji kontrolującej łączność radiową aliantów. Cytowane w tekście fragmenty dokumentów K. Leszczyński przedstawia we własnym profesjonalnym przekładzie. Wykorzystane zostały przez niego również materiały z archiwów PISM i IJP w Londynie. Autor analizuje szczegółowo fragmenty opracowania szefa niemieckiego radiowywiadu gen. Alberta Prauna dotyczące czytania polskich szyfrów, jak też zeznania na ich temat Wilhelma Fennera z OKW/Chi, konfrontując je z dokumentami strony polskiej. Obszernie rozważa problem szyfrów wojskowych we wrześniu 1939 r., rządu emigracyjnego i władz wojskowych w okresie paryskim i londyńskim. W związku z łącznością z krajem K. Leszczyński porusza problem kurierów i komunikacji radiowej. Ważną częścią publikacji są bardzo liczne załączniki, w których czytelnik znajdzie przede wszystkim wiele biogramów oficerów, techników i pracowników cywilnych przedwojennego Biura Szyfrów, jak też osób pracujących na rzecz Sztabu Naczelnego Wodza, w łączności AK czy NSZ w okresie II wojny. Niektóre z biogramów są oryginalnymi opracowaniami autora (na podstawie teczek osobowych z CAW), w opisie wielu innych dodał swoje własne ustalenia. Ważnym walorem książki jest jej szata ilustracyjna. Autorowi udało się zebrać bogaty zbiór niepublikowanych dotąd fotografii, m.in. od członków rodzin opisywanych postaci.

Znaczenie publikacji Krzysztofa Leszczyńskiego wzrasta niepomrotnie, jeśli uzmysłowimy sobie, jak ubogi jest dorobek polskich historyków w tej dziedzinie wiedzy. O ile okres narodzin polskich szyfrów u zarania odrodzenia Rzeczypospolitej został szczegółowo opracowany przez prof. Grzegorza Nowika [2], o tyle okres międzywojnia stanowi nadal białą plamę i czeka na swego autora. Szyfry polskiego wywiadu i dyplomacji widziane oczyma Niemców przedstawił ostatnio obszernie gen. Marian Zacharski bazując na niedawno odtajnionym we Fryburgu zbiorze polskich depeesz rozszyfrowanych w latach 1943-1945 [3]. Nie można jednak pominąć kilku publikacji w czasopiśmie. Problem polskich przedwojennych szyfrów wojskowych podjął jeszcze w 1973 r. płk Marian Utnik w opracowaniu dziejów Sztabu Naczelnego Wodza, tłumacząc, dlaczego nie odegrały swej roli we wrześniu 1939 r. [4]. Na ich temat wypowiedział się także płk Heliodor Cepa w raporcie za wrzesień 1939 r. [5]. Sprawy związane z użyciem naszych szyfrów dyplomatycznych nakreślił w swoich *Wspomnieniach wojennych* mjr Tadeusz Szumowski. Opisał sprawę złamania przez Niemców „Szyfru-45” używanego przez polski MSZ do czasu wojny oraz okoliczności narodzin już jesienią 1939 r. i z wielkim trudem wprowadzanego w trakcie wojny szyfru „Alfa” [6]. Do sprawy utraty szyfru dyplomatycznego wrócił dwukrotnie po latach ambasador Jan Bury [7]. Szyfr książkowy polskiej dyplomacji lat II wojny zreferował w swoich wspomnieniach Jerzy Kurcysz [8].

W pracy K. Leszczyńskiego czytelnik znajdzie dalsze, szczegółowe techniczne informacje dotyczące naszych szyfrów (np. używanych przez AK czy NSZ).

Mam nadzieję, że ilość i jakość zebranego materiału w książce Krzysztofa Leszczyńskiego zaskoczy historyków i to nie tylko polskiego wywiadu. Z tego powodu warto zapoznać się z niniejszą publikacją.

ZDZISŁAW J. KAPERA

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie		
Wstęp – od autora		
Spis treści		
Wykaz użytych skrótów		
Rozdział I. Polska dyplomacja, służby wywiadu i szyfry w oczach Davida Kahna		1
Rozdział II. Wojna w eterze – przygotowania Niemiec do polskiej wojny według		
Raya Pettengilla		5
Rozdział III. „Wojna w eterze” Wilhelm Flicke – tom I i II		9
Rozdział IV. „Wojna w eterze” Wilhelm Flicke – tom III	11	
Rozdział V. Zeznania Fennera – część 1 (DF-187, DF-187A do F)	20	
Rozdział VI. Zeznania Fennera – część 2 (DF-187G)	28	
Rozdział VII. TICOM, NSA i ULTRA o polskich szyfrach	36	
Rozdział VIII. Wojskowy sprzęt łączności lat 30. i „września”	45	
Rozdział IX. Wojskowy sprzęt łączności z firm AVA i PWWR	49	
Rozdział X-A. Łączność kurierska czasu wojny – emisariusze, łączniczki i kurierzy. Powstanie		
Warszawskie	55	
Rozdział X-B. Łączność kurierska czasu wojny – Jan Karski	61	
Rozdział XI. Narodziny szyfrów - <i>who is who</i> w polskich szyfrach 1919-1939	67	
Rozdział XII. Gwidon Langer a polskie szyfry – raport paryski 1939-1940	80	
Rozdział XIII-A. Na brytyjskiej ziemi. Wstęp	84	
Rozdział XIII-B. Na brytyjskiej ziemi – wymagania Brytyjczyków	90	
Rozdział XIII-C. Na brytyjskiej ziemi – polskie struktury w działaniu	94	
Rozdział XIII-D. Polska w relacjach ze strukturami brytyjskimi	104	
Rozdział XIII-E. Na brytyjskiej ziemi – schyłek współpracy EN-PL po Powstaniu		
Warszawskim	114	
Rozdział XIV. Łączność w II RP i służba Heliodora Cepy	118	
Rozdział XV. Relacje uczestników i raporty oficerów o łączności i dowodzeniu we		
„wrześniu”	124	
Rozdział XVI. Raport gen. Prauna w konfrontacji z raportami polskich oficerów	132	
Rozdział XVII-A. Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów. Wstęp i dokument I-63 ...	137	
Rozdział XVII-B. Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów. Część druga HW 47/2 oraz dokumenty		
HW 47/3 i HW 47/4	142	
Rozdział XVII-C. Rządowa Szkoła Kodów i Szyfrów. Dokument HW 40/222	151	
Rozdział XVIII. Schyłek niemieckiej kryptoanalizy wobec Polski – kanały dyplomatyczne		
1944-1945 – TICOM DF-229	155	
Rozdział XIX. Łączność i dowodzenie w kampanii wrześniowej – opinie prof.		
Wieczorkiewicza i innych historyków	160	
Rozdział XX-A. MSZ, Dwójka i szyfry	165	
Rozdział XX-B. MSZ, ULTRA i szyfry. Résumé	173	
Rozdział XXI. Podsumowanie – część kryptograficzna	178	
Rozdział XXII. Podsumowanie – część dot. pionierów polskiej radiotechniki	186	

Załączniki:

01_Zał_J_S_Stanslicki	193
02_Zał_W_Potrykowski	195
03_Zał_W_Jacewicz	197
04_Zał_S_Jagiełło	199
05_Zał_W_Modlibowska	202
06_Zał_J_D_Rużyłło	204
07_Zał_Z_Korbońska	206
08_Zał_P_Siudak	211
09_Zał_J_I_Karasiówna	214
10_Zał_H_Malewska	216
11_Zał_J_B_Bredel	219
12_Zał_H_Jarnuszkiewicz	221
13_Zał_T_Rossowiecki	224
14_Zał_H_Pokorny	226
15_Zał_K_A_Bołdeskuł	228
16_Zał_J_Plezia	230
17_Zał_F_Pokorny	232
18_Zał_J_J_Graliński	236
19_Zał_Szyfry_francusko-brytyjskie_w_MSZ	239
20_Zał_J_Gorzechowski	241
21_Zał_T_Drobnik	243
22_Zał_M_Sędzielowski	245
23_Zał_J_Friedrich	247
24_Zał_J_F_Helcman	248
25_Zał_T_Szumowski	250
26_Zał_K_Krassowska	254
27_Zał_I_Nowicka-Kuczyńska	255
28_Zał_W_M_Wallmoden	256
29_Zał_H_W_Petrykowska	258
30_Zał_H_O_Yardley	259
31_Zał_P_A_Nowopaszennyj	260
32_Zał_J_Bartik	262
33_Zał_Saga_Rodu_Mireckich	265
34_Zał_J_Karski	271
35_Zał_K_Gaj_Lacida	273
36_Zał_Gaweł_Jacewicz_Rejewski	274
37_Zał_Instrukcja_Szach_43	276
38_Zał_Langenfeld_do_Jacewicza	282
39_Zał_Szyfry_NOW_i_NSZ	283
40_Zał_M_Rejewski_Wspomnienia	292
Poślowie i podziękowania	295
Przypisy	299
Indeks osób	321
Materiały promocyjne LOK	329
Materiały promocyjne OK SEP	335

Przypisy

Aby umożliwić Czytelnikom sprawne korzystanie z poniższych przypisów ich treść zamieszczona jest na stronie: www.polskieszyfry.pl

(wystarczy na niektóre kliknąć lub je skopiować do wyszukiwarki)

Rozdział I

- [1] David Kahn, *The Codebreakers*, Macmillan, New York 1967, s. 435. Polskie wydanie: *Łamacze kodów*, WNT, Warszawa 2004, s. 501.
- [2] Lech Wyszczelski, *O czym nie wiedzieli Beck i Rydz-Śmigły*, Wyd. MON, Warszawa 1989, s. 79-80.
- [3] IPMS, *Raporty J. Jaklicza*, plik BI3a_1, s. 90-97.
- [4] Jan Karski, *The Great Powers and Poland From Versailles to Yalta*, Rowman & Littlefield 2014, s. 263.
- [5] Ibidem, s. 265.

Rozdział II

- [1] Zob. "ASA Review" IX-X (1951), s.8-11,16, Archiwa NSA, dokument: 41761639080077.pdf
- [2] Por. dokument NSA Ref. Id. A56970 / MS#P-038: Lt. Gen. Albert Praun,: *German radio intelligence* . Rysunek znajduje się między stronicami 156 i 157.
- [3] Władysław Kozaczuk, *W kręgu Enigmy*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986, s. 39-40.

Rozdział III

- [1] Archiwa TICOM, Tom I i II, <https://archive.org/details/41761019080017> [2] Archiwa TICOM, Tom III, <https://archive.org/details/41760949080010> [3] Ibidem, Tom I i II, s. 3-4.
- [4] Ibidem, Tom I i II, s. 13.
- [5] Wilhelm F. Flicke, *War Secrets in the Ether*, Aegean Park Press, Laguna Hill 1977.

Rozdział IV

- [1] NKWD - Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych ZSRS.
- [2] Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, *Mikołaj Arciszewski*, http://kpbk.umk.pl/Content/94215/Arciszewski_Mikolaj_1509_2410_Pom.pdf
- [3] Adam Kaczyński, *Historia, jakiej nie znamy. Mikołaj Arciszewski - sowiecki łącznik*. Portal Polska Zbrojna.

Konkluzja autora: Podsumowując działalność oddziału Arciszewskiego, należy podkreślić jego wysoką skuteczność, docenioną nawet przez samych Niemców. Po dokładnym zrewidowaniu lokalu, w którym funkcjonowała radiostacja, gestapo zabezpieczyło 538 haseł, książkę szyfrową oraz gotowe do wysyłki w eter materiały. Po rozszyfrowaniu i porównaniu zdobytych podczas akcji danych z innymi źródłami Niemcy z przerażeniem stwierdzili, iż Arciszewski dysponował kompletnym obrazem ruchów wojsk. Zob. także R. Nazarewicz, WPH 1971, nr. 2, s.56-84.

- [4] Keith Jeffery, *.MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949*, Bloomsbury, London 2010, s. 509.
- [5] Zob. też Aleksander Woźny, *Sprawa Haliny S.*, Wprost nr 13 (29.3.1992), s. 56. [6] Zob. P.R.J. Winter, *Penetrating Hitler's High Command*, War in History 18/2 , 2011, s. 85-108.
- [7] Tadeusz Dubicki, *Ppłk Bolesław Ziemiański (1901-1976)*, LTW, Łomianki 2016.
- [8] *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*. T. II: *Wybór dokumentów*. Wybór i opracowanie Jan Stanisław Ciechanowski, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, W-wa 2005, s. 54 i 755.

Rozdział V

- [1] DF-187, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187.pdf>
- [2] DF-187A, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187A.pdf>
- [3] DF-187B, https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187B_Fenner.pdf
- [4] DF-187C, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187C.pdf>
- [5] DF-187D, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187D.pdf>
- [6] DF-187E, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187E.pdf>
- [7] DF-187-F, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187F.pdf>
- [8] Wilhelm Fenner, Wikipedia, https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Fenner
- [9] Marian Zacharski, *Kody wojny*, Wyd. Fundacja Olandia, Kwilcz 2015, s. 77, 79, 83, 84, 109, 246 i 660.
- [10] David Alvarez, *Wilhelm Fenner and the Development of the German Cipher Bureau, 1922–1939*, *Cryptologia* 31, 2007, s. 157.
- [11] M. Zacharski, *Kody wojny*, s. 163. Por. też D. Alvarez, *Axis Sigint Collaboration* [w:] D. Alvarez, red., *Allied And Axis Signals Intelligence in World War II*, F. Cass, London 1999, s. 2-4.

Rozdział VI

- [1] DF-187G, <https://ia800509.us.archive.org/12/items/ticom/DF-187G.pdf>

Rozdział VII

- [1] Archiwa TICOM, <http://www.ticomarchive.com/home>; Randy Rezabek, *TICOM: the Hunt for Hitler's Codebreakers*, [nakładem autora], Rochester, NY 2016. M. Zacharski, *Kody wojny*, s. 23-136.
- [2] OKW/Chi, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/okw-chi>
- [3] OKH/GdNA, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/gdna-army>
- [4] Referat Vaucka, <http://chris-intel-corner.blogspot.com/2013/10/activity-report-ofreferat-vauck.html>
- [5] Chi Stelle, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/chi-stelle-air-force>
- [6] B-Dienst, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/b-dienst-navy>
- [7] Pers ZS, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/pers-zs-foreign-office>
- [8] „Biuro Badań” Göringa, <http://www.ticomarchive.com/the-targets/fa-nazi-party>
- [9] Archiwa TICOM, <http://www.ticomarchive.com/the-targets>
- [10] Wilhelm Tranow – pisze o nim Ralph Erskine, *Enigma Security: What the Germans Really Knew* [w:] R. Erskine, M. Smith, red., *The Bletchley Park Codebreakers*, Biteback, London 2011, s. 330: *Wkrótce po wybuchu wojny niemieccy kryptoanalitycy poinformowali, że Enigma nie jest bezpieczna. Raport przygotowany przez Wilhelma Tranowa, starszego specjalistę agencji łamania kodów z B-Dienst w Kriegsmarine, gdzie zalecił, aby Kriegsmarine zastąpiła Enigmę za pomocą książki kodowej. Na pierwszy rzut oka wydaje się to dziwnym zaleceniem ponieważ B-Dienst już łamał kilka brytyjskich zaszyfrowanych kodów morskich, a Tranow był w pełni świadomy słabości takich kodów w ogóle.* Więcej o aktywności kryptograficznej Tranowa, zob. Christian Jennings, *The Third Reich is Listening. Inside German codebreaking 1935-1945*, Osprey, Oxford 2018, s. 50 i nast. Por. też indeks na s. 351.
- [11] Dr Erich Huettenhain – szef grupy IV, kryptoanalitików i szef sekcji IVd, ds. szkolenia. Kierownik zespołu konstruującego niemieckie urządzenia i systemy pomocnicze, użyteczne w dekrypcji. Zob. M. Zacharski, *Kody wojny*, s. 140 i nast.

- [12] Dr Werner Weber – jeden z matematyków przyjętych do zespołu Huettenhaina jeszcze przed wojną. Prof. matematyki na uniwersytetach w Getyndze i Berlinie (1931-1939). Pracował dla OKW/Chi w latach 1941-1945. Czł. Sekcji IVC w Chi (wstępne łamanie najtrudniejszych systemów, teoria kryptoanalizy). Por. M. Zacharski, *Kody wojny*, s. 238 nota 83.
- [13] Płk Hugo Kettler – pod koniec wojny dyrektor OKW/Chi, czołowa postać tej agencji wywiadu radioelektronicznego i dekryptażu, głównej organizacji tworzącej niemieckie szyfry i urządzenia. Por. Chr. Jennings, op. cit., s. 293-294, 300.
- [14] Prof. Ernst Witt – matematyk zatrudniony przez Wilhelma Fennera, który pracował w Sekcji IVC OKW/Chi pod kierunkiem prof. Wolfganga Franza.
- [15] Dr Hofrat Seifert – kierownik Austriackiego Biura Szyfrów, który po anslusie przeszedł do OKW/Chi, gdzie był specjalistą od określonych kodów.
- [16] Płk Siegfried Kempf – szef OKW/Chi (1939-1943), pisze o nim David Kahn w *Codebreakers*, s. 229.

Rozdział VIII

- [1] Ppłk dr Mirosław Pakuła, *Sprzęt radiotelegraficzny (radiowy) sił lądowych w okresie II Rzeczypospolitej*, s. 1-11. M. Pakuła jako wiceprzewodniczący Światowego Związku Polskich Żołnierzy łączności wyraził zgodę na reprodukcję zdjęć na potrzeby niniejszej monografii, <http://www.szpzl-zegrze.waw.pl/pdf/publikacje/io/sprzet.radiotelegriirp.pdf>
- [2] Ppłk mgr inż. Mieczysław Hucał, *Wojskowa łączność radiowa w 20-leciu międzywojennym*, <http://www.szpzl-zegrze.waw.pl/pdf/publikacje/io/20lecie.pdf>
- [3] Krzysztof Chołoniewski, Józef Koszewski - *Polska radiotechnika lotnicza 1918-1939*, Wyd. ZP, W-wa 2009.
- [4] Radiostacja N1L/L, *Polska radiotechnika*, s. 185-188.
- [5] Radiostacja N1L/L, http://www.szpzl-zegrze.waw.pl/ocalic/ocalic_1/N1L.html Rozdział IX
- [1] Por. Władysław Kozaczuk, *W kręgu Enigmy*, KiW, Warszawa 1986, s. 68-75.
- [2] Krzysztof Chołoniewski, Józef Koszewski - *Polska radiotechnika*, s. 111-112. [3] Sabin Popkiewicz, *Łączność na Zachodzie dla potrzeb Armii Krajowej* [w:] [Praca zbiorowa], *Dziękuję Wam Rodacy*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1973, s. 209. [4] S. Popkiewicz, jw., s. 213.
- [5] Mieczysław Hucał, *Łączność radiowa w czasie II wojny światowej*, s. 7-9., <http://www.szpzl-zegrze.waw.pl/pdf/publikacje/io/1.pdf> [6] S. Popkiewicz, jw., s. 231.
- [7] S. Popkiewicz, jw., s. 258.
- [8] Radioelektronicy Polscy, Tadeusz Heftman, http://sp2put.pl/radioelektronicy/heftman_t.htm

Rozdział X-A

- [1] Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej: <https://zawacka.pl/> Pozycje książkowe o gen. Elżbiecie Zawackiej: <https://zawacka.pl/ksiegarnia>
- [2] Por. <https://dzieje.pl/postacie/jan-nowak-jezioranski-1914-2005>
Pozycje książkowe o Janie Nowaku-Jeziorańskim: <https://www.znak.com.pl/autor/JanNowak-Jezioranski>
- [3] Stefan Korboński, *Polskie Państwo Podziemne, Przewodnik po Podziemiu z lat 1939-45*, Świat Książki, W-wa 2008, s. 71.
- [4] Por. http://www.sw.w.szu.pl/index.php?id=artykuly_kurierzy_na_tatrzańskim_szlaku [5] Alfred Paczkowski, *Ankieta cichociemnego*, PAX, W-wa 1987, s. 182.
- [6] Jan Karski, *Tajne państwo. Opowieść o polskim Podziemiu*, Znak, Kraków 2014, s. 304. [7] Ibidem, s. 305.
- [8] Adam Borkiewicz, *Powstanie warszawskie. Zarys działań natury wojskowej*, PAX, Warszawa 1957, s. 10.

- [9] Maria Comer a właściwie Maria Cetys (Cetysówna) ps. „Szympanś”.
- [10] *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945: poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, oprac. Hanna Michalska; PIW, W-wa 1988, s. 59: Cetysówna Maria.
- [11] Muzeum Powstania Warszawskiego, Powstańcze Biogramy: Maria Cetys, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/maria-cetys,5474.html> [12] A. Borkiewicz, jw., s. 14.
- [13] Muzeum Powstania Warszawskiego, Powstańcze Biogramy: Urszula Kurkowska, fotografia, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/urszula-kurkowska,25883.html#4> [14] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/urszula-kurkowska,25883.html> i
- [15] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/urszula-katarzynska,469.html> [16] K. Komorowski, Encyklopedia PWN: Narodowa Organizacja Wojskowa, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Narodowa-Organizacja-Wojskowa;3945834.html> [17] K. Kaczmarek, Narodowa Organizacja Wojskowa Kobiet w latach 1942-1944, <http://kw.pl.eu.org/ak/txt/nowk.htm>
- [18] *Plk inż. Kazimierz Leski - as polskiego wywiadu*, Zeszyty historyczne [Warszawa], nr 3, czerwiec 2006, s. 32-36: *Niezwykły, obdarzony zdolnościami i wspianym charakterem, skromny i wyrozumiały.*
- [19] Kazimierz Leski, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/kazimierz-leski,214.html#3>
- K. Leski, *Życie niewłaściwie urozmaicone*, PWN, W-wa 1990; M. Roszkowski, *Kazimierz Leski „Brad”*, Rytm, W-wa 2010.
- [20] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/kazimierz-leski,214.html>
- [21] Jerzy Kirchmayer, *Powstanie Warszawskie*, Książka i Wiedza, W-wa 1959, s. 235.

Rozdział X-B

- [1] CKON – Centralny Komitet Organizacji Niepodległościowych, Jan Rzepecki, *Kierownictwo polityczne polskiego podziemia wojskowego w latach 1939-1941*, Przegląd Historyczny 1974, nr 1.
- [2] Waldemar Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1939-1945*, IPN, W-wa 2003, s. 37-40. [3] Maciej Wierzyński, *Jan Karski Emisariusz własnymi słowami*, PWN, W-wa 2013, s. 36.
- [4] Paweł Siudak w MSW nadzorował i był odpowiedzialny m.in. za łączność kurierską i radiową - w tym szyfry. O nim więcej w rozdziale XIII-C i w załączniku: „Zał_P_Siudak”. [5] GOSC.PL TARNOWSKI, *W Kątach koło Iwkowej otwarta została ścieżka edukacyjna szlakiem uwolnienia Jana Karskiego z Marcinkowic do Kątów*. <https://tarnow.gosc.pl/gal/pokaz/2696134.Otwarcie-sciezki-Karskiego/20>
- [6] Jan Karski, *Tajne państwo*, Znak, Kraków 2014.
- [7] William Donovan, Major General US Army, twórca i dyrektor Biura Służb Strategicznych.
- [8] M. Wierzyński, *Jan Karski*, s. 108-110.
- [9] M. Wierzyński, *Jan Karski*, s. 81-82.
- [10] Muzeum Historii Polski, *Raporty Karskiego*.
- [11] Fundacja Edukacyjna Jana Karskiego, *Bibliografia podmiotowa*.
- [12] Pierre Zvolinski. Wywiad z Janem Karskim dla Tele Polonica (Montreal) 1986, https://www.youtube.com/watch?v=a_VYqa-M8LM
- [13] Daremna misja. *Opowieść Jana Karskiego Kozielskiego*, <https://www.youtube.com/watch?v=Ap-J5h5M-Gg>
- [14 i 15] Bob Lewandowski, *J. Karski*, wywiad, Chicago, cz. 1 i 2. <https://www.youtube.com/watch?v=pcHLiID7WqA>
<https://www.youtube.com/watch?v=5Q0irBLGI8>

Rozdział XI

- [1] Grzegorz Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”... Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920*. t. 1, Rytm, W-wa 2004.

[2] Grzegorz Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”... Rozszyfrowano Rewolucję. Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920*. t. 2, Rytm, W-wa 2010. [3] Regina Czarnecka, *Organizacja Sztabu Generalnego WP (Naczelnego Dowództwa WP) w latach 1918-1921*. Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej 2003. s. 5.

[4] Eugeniusz Chilarski (1888-1943), oficer armii austriackiej, od jesieni 1918 r. adiutant

Polskiej Wojskowej Komisji Likwidacyjnej w Wiedniu, szef sekcji organizacyjnej i szyfrów Oddziału VI ND WP. W latach 1922-1923 ukończył II kurs doszkolenia Wyższej Szkoły Wojennej, po czym został zastępcą szefa Dep. X MSWojsk., dowódcą pułku piechoty, pomocnikiem dowódcy Okręgu Korpusu a następnie przeszedł w stan spoczynku. [5] Piotr Stawecki, *Protokoły przesłuchania generała Rybaka*, Dzieje Najnowsze 24, 1992, s. 109-110.

[6] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 2, s. 27.

[7] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1, s. 207 i 208. [8] Józef Serafin Stanslicki, patrz: „Zał_J_S_Stanslicki”.

[9] A. Peptoński, *Polski wywiad na ZSRR 1921-1939*, Bellona, W-wa 1996, s. 20. [10] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t.1, s. 212.

[11] Ppłk dr Mirosław Pakuła, *Sprzęt radiotelegraficzny (radiowy) sił lądowych w okresie II Rzeczypospolitej*, Światowy Związek Polskich Żołnierzy Łączności - Oddział Zegrze. [12] Herbert O. Yardley, *The American Black Chamber*, Wyd. Bobbs-Merrill, Indianapolis 1931, s. 187-189.

[13] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 2, s. 77.

[14] A. Peptoński, *Wojna o tajemnice, W tajnej służbie Drugiej Rzeczypospolitej*, Wyd. Literackie, Kraków 2011, s. 54.

[15] R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału*, s. 14.

[16] R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału*, s. 17 i 18.

Rozdział XII

[1] Ppłk dypl. Ludwik Sadowski, *Oddział II Sztabu Głównego. Rezultaty pracy pokojowej i udział w przygotowaniu do wojny*, Test, Lublin 2014, s. 58.

[2] *Polsko-brytyjska współpraca*, t. II, s. 661-669. Sprawozdanie mjr. Wiktora Michałowskiego, zastępcy szefa Ekspozytury „300” Oddziału InformacyjnoWywiadowczego Sztabu Naczelnego Wodza, z działalności placówki.

Rozdział XIII-A

[1] Jerzy Romanowicz, *Organizacja Polskiej Marynarki Wojennej we Francji i w Wielkiej Brytanii w latach 1939-1947*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 13 (64)/2 (240), 2012, s. 80. [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przegląd_Historyczno_Wojskowy/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_\(64\)-n2_\(240\)/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_\(64\)n2_\(240\)-s75-94/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_\(64\)-n2_\(240\)-s75-94.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Przegląd_Historyczno_Wojskowy/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_(64)-n2_(240)/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_(64)n2_(240)-s75-94/Przegląd_Historyczno_Wojskowy-r2012-t13_(64)-n2_(240)-s75-94.pdf) [2] Waldemar Michowicz, *Historia dyplomacji polskiej*, t. V: 1939-1945, PWN, W-wa 1999. s.23.

[3] Ibidem, s. 36.

[4] Zob. M. Ney-Krwawicz, *Biuro generała Sosnkowskiego*, Semper, W-wa 1996. [5] Wanda Roman, *Dzieje i zawartość zespołu akt Oddziału VI Sztabu Głównego Naczelnego Wodza z lat 1940-1949*, s. 4. https://wbh.wp.mil.pl/plik/file/biuletyn/b17/b_17_7.pdf

[6] Andrzej Suchcitz, *Zarys struktury organizacyjnej Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza 1939-1945* [w:] T. Dubicki, red., *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP*, t. I, LTW Łomianki 2010, s. 59-80. Por. A. Peptoński, *Wywiad Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie 1939-1945*, Morex, W-wa 1995.

Rozdział XIII-B

- [1] IPMS, *Polskie Siły Zbrojne - Organizacja PSZ, 1940 – 1945*, Dokument nr A XII 1/48A, plik 1_48a.pdf, s. 384, 385, 389, 390 i 392.
- [2] M. Hucal, *11 batalion łączności 2 Korpusu Polskiego*, Książka dostępna jest w zbiorach archiwum Światowego Związku Polskich Żołnierzy łączności oraz w bibliotece Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki w Zegrzu.
http://www.szpzl-zegrze.waw.pl/pdf/publikacje/k33/33_1.pdf
- [3] Krzysztof Spruch, *3 Korpus PSZ (sierpień – grudzień 1944 r.) – zarys prac organizacyjnych*, [w:] R. Majzner, red., „*Si vis pacem, para bellum*”. *Bezpieczeństwo i polityka Polski*, Akad. im. J. Długosza, Częstochowa 2013, s. 348.

Rozdział XIII-C

- [1] Anglicy pilnowali Kowalewskiego, ponieważ kontaktował się z sojusznikami Hitlera, próbując wyprowadzić ich z jego orbity. Por. J.S. Ciechanowski, *Pułkownik Jan Kowalewski – kontakty z władzami niemieckimi w czasie wojny*, *Zeszyty Historyczne* 2003, nr 144, s. 50-87.
- [2] Henryk Paszkowski [w:] T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939-1945*, LTW, Łomianki 2010, t. II, s. 235-237. [3] Witold Linsenbarth, tamże, s. 180-182.
- [4] W. Grabowski, *Kobiety w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Londynie 1940–1945 – przyczynek do badań*, *Pamięć i sprawiedliwość* nr 2/30, 2017, s. 268-287.
- [5] [w:] A. Suchcitz, *Zarys struktury organizacyjnej Oddziału II Sztabu Naczelnego Wodza 1939-1945* [w:], Tadeusz Dubicki, red., *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP*, t. I, s. 6263.
- [6] Zbigniew Siemaszko, *Łączność radiowa Sztabu NW w przededniu Powstania Warszawskiego*, *Zeszyty Historyczne* 1964, z. 6., s. 82-106.
- [7] Piotr Matusak, *Łączność zagraniczna Armii Krajowej*, *Przegląd Telekomunikacyjny* 1986 nr 2, s. 52-54.
- [8] Stefan Korboński, *Polskie Państwo Podziemne*, Świat Książki, W-wa 2008, s. 71, 83. [9] Michael Alfred Peszke, *The Polish underground army, the Western allies, and the failure of strategic unity in World War II*, McFarland & Company, London 2005, s. 51-53. [10] Z. S. Siemaszko, *Radiotelegrafia i radiowywiad (1939-1946)*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 2003, s. 11-13.
- [11] Norman Davies, *Rising '44. „The Battle for Warsaw”*, Macmillan, London 2003, s. 29.
- [12] Ibidem..., s. 27.
- [13] Por. w wielu miejscach publikacje zbiorową *Dziękuję wam rodacy*.

Rozdział XIII-D

- [1] MPW, *Powstańcze Biogramy*, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/jozef-plutaczachowski,35133.html>
- [2] Armia Krajowa, komendanci-struktury-zadania, http://www.infopc.home.pl/whatfor/baza/kq_ak.htm
- [3] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/halina-jarnuszkiewicz,2075.html>
- [4] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/izabela-nowicka-kuczynska,2306.html>
- [5] <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/wanda-marta-wallmoden,838.html>
- [6] <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/jan-uchman,46858.html>
- [7] Marek Celt, *Raport z podziemia – 1942*, LTW, Łomianki 2005, s. 33.
- [8] Cyryl Ratajski, https://pl.wikipedia.org/wiki/Cyryl_Ratajski
- [9] Grzegorz Mazur, *Biuro Informacji i Propagandy SZP-ZWZ-AK 1939-1945*, Pax, W-wa 1987.
- [10] Stanisław Lityński i Adam Sawczyński, red., *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, t. 3, *Armia Krajowa*, Instytut Historyczny im. Gen. Sikorskiego, Londyn 1950, s. 455.
- [11] Stefan Korboński, *Polskie Państwo Podziemne*, s. 82-92.

- [12] Anna Głąb, *Ostryga i łaska. Rzec o Hannie Malewskiej*, Znak, Kraków 2009, s. 84-86. [13] W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1940-1945*, IPN, W-wa 2003, s. 100.
[14] Ibidem, s. 98.

Rozdział XIV

- [1] Opublikowany przez Jana Tarczyńskiego w 1997 r. Por. H. Cepa, *Wybrane zagadnienia łączności armii II Rzeczypospolitej*, IPMS, London 1997.
[2] H. Cepa, *Wybrane zagadnienia...*, ZP Poligrafia, W-wa 2007, s. 12-13.
[3] IPMS, <http://pism.co.uk/B/BI9a.pdf>
[4] Praca zbiorowa, T. Rola, S. Popkiewicz, J. Srebrzyński, K. Bogacki, D. Tarnowski, *Dziękuję wam rodacy*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1973.
[5] Tamże artykuł T. Roli, *W służbie Armii Krajowej*, s. 147-178. [6] T. Rola, jw., s. 152-153.
[7] T. Rola, jw., s. 154.

Rozdział XV

- [1] Wskazuje na to oprac. Heinza Bonatza, szefa B-Dienst. Zob. jego: *Seekrieg im Äther: Die Leistungen der Marine-Funkaufklärung 1939–1945*. Mittler, Herford 1981, s. 53-54. [2] Jan Pilżys, *Proces budowania Marynarki Wojennej i obrony wybrzeża w niepodległej Polsce*, Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego 8 (2014), s. 49.

[3] Jan K. Sawicki, *Kadry Morskie Rzeczypospolitej*, t.5, *Polska Marynarka Wojenna, Dokumentacja organizacyjna i kadrowa oficerów, podoficerów i marynarzy (1918-1945)*, Polskie Towarzystwo Nautologiczne Gdynia 2011, s. 231-243.
[4] *Polskie siły zbrojne w drugiej wojnie światowej. Kampania wrześniowa*, Dodatek do części 5: T. Lisicki, *Łączność w obronie Wybrzeża*, IPMS, Londyn 1989, s. 14-21.
[5] *Polskie siły zbrojne*, jw., s. 19.
[6] Jerzy Pertek, *Wielkie dni małej floty*, Wyd. Poznańskie 1990, s. 169.
[7] *Polskie siły zbrojne*, jw., s. 15-18 oraz https://pl.wikipedia.org/wiki/1_Batalion_Telegraficzny
[8] Zbigniew Flisowski, *Westerplatte*, Wyd. MON, Warszawa 1989, *Relacja plut. Ignacego Zarębskiego*, s. 1-3.
[9] *Westerplatte*, <http://www.westerplatte.pl/?a=bio20> [10] J. Pertek, *Wielkie dni*, s. 145.
[11] Ibidem, s. 150-152.
[12] Ibidem, s. 167.
[13] J.K. Sawicki, *Kadry*, s. 221.
[14] J. Pertek, *Wielkie dni*, s. 198-199.
[15] SGO „Polesie”, kwatermistrz – ppłk dypl. Kazimierz Stawiarski, https://pl.wikipedia.org/wiki/Samodzielna_Grupa_Operacyjna_%E2%80%9EPolesie%E2%80%9D
[16] *Polskie siły zbrojne*, jw., s. 29.
[17] Andrzej Makowski, *Dywizjon okrętów podwodnych polskiej Marynarki Wojennej w kampanii wrześniowej. Ocena operacyjno-taktycznego użycia*, AMUR repository, s. 64-65. [18] Kalinowski Franciszek, *Naczelni wodzowie i lotnictwo*. Zeszyty Historyczne nr 3, 1963, s. 31.
[19] Władysław Eugeniusz Heller, *plk. dypl. pilot-obszernator*, https://pl.wikipedia.org/wiki/W%C5%82adys%C5%82aw_Eugeniusz_Heller
[20] Izydor Modelski, *Wojskowe przyczyny klęski wrześniowej 1939 r.*, Zeszyty Historyczne nr 92, 1990, s. 111-181; nr/93, 1990, s. 105-187; nr 94, 1990, s. 124-207 i nr /95, 1991. S. 103-183.

[21] IPMS, <http://pism.co.uk/B/BI7a.pdf>
[22] IPMS, <http://pism.co.uk/B/BI9cp1.pdf> [23] IPMS, <http://pism.co.uk/B/BI9cp2.pdf>
[24] IPMS, http://pism.co.uk/B/BI3a_1.pdf

Rozdział XVI

- [1] German radio intelligence by lieutenant-general Albert Praun, <http://allworldwars.com/German-Radio-Intelligence-by-Albert-Praun.htm>
- [2] IPMS, na stronie http://www.pism.co.uk/dokumenty_bl.htm należy wybrać link: B.I.25b
- [3] 142 Eskadra Myśliwska, https://pl.wikipedia.org/wiki/142_Eskadra_My%C5%9Bliwska
- [4] Stefan Rotarski, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stefan_Rotarski
- [5] IPMS, <http://pism.co.uk/B/BI10c.pdf>
- [6] Por. Kolejnictwo w polskich przygotowaniach obronnych w kampanii wrześniowej, T 1, cz. 2, CAW, Warszawa 2011, s. 57 (Relacja A. Szychowskiego).
- [7] Pisał obszernie na ten temat Michael Foedrowitz, *Łączność radiowa polskiego ruchu oporu i niemiecki wywiad radiowy (Funkabwehr)*, „Dzieje Najnowsze” 25/2, 1993, s. 75-90.

Rozdział XVII-B

- [1] M. Zacharski, *Kody Wojny*, s. 248-257. Wskazane niewłaściwe źródło omawianego dokumentu, a tłumaczenie zawiera szereg istotnych usterek.

Rozdział XVII-C

- [1] Kmdr por. Russel Dudley-Smith – starszy oficer w Bletchley Park, dyrektor działu *Security of Allied Cyphers, 1944-1945*. Źródło: Richard J. Aldrich, *GCHQ: The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency*, 1 Jul 2011, s. 55 i kolejne.
- [2] W czasie wojny Hut 3 była sekcją w Bletchley Park, której zadaniem było tłumaczenie, interpretacja i dystrybucja wiadomości pochodzących od niemieckich sił lądowych i sił Luftwaffe odszyfrowanych przez Hut 6. Maszyny Enigma służyły przeważnie do szyfrowania tego ruchu.

Rozdział XVIII (bez przypisów)

Rozdział XIX

- [1] Paweł Piotr Wieczorkiewicz, *Kampania 1939 roku*, KAW, Warszawa 2001, s. 25.
- [2] Aleksander Woźny, *Strategia „równowagi” II RP i dymisja mjr. dypl. Tadeusza Szumowskiego za ostrzeżenia o zagrożeniu wojennym w 1939 r.* [w:] R. Majzner, red., „Si vis pacem, para bellum”. Księga jubileuszowa ofiarowana prof. Tadeuszowi Dubickiemu, Akad. im. J. Długosza, Częstochowa 2013, s. 984-997.
- [3] Piotr Stawecki, *Generalowie polscy w wojnie obronnej 1939 roku i ich dalsze losy wojenne: cz. 1 i 2*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 15(66)/2(248), 2014, s. 51-78 i 15 (66)/3(249), 2014, s. 92-113.

Rozdział XX-A

- [1] Janusz Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*. PWN, W-wa 1978, s. 159.
- [2] Jan Bury, *Polski szyfr dyplomatyczny zdekonspirowany przez Niemców*, Polski Przegląd Dyplomatyczny 2007, nr 6 (40), s.106-128. Cytaty i wnioski wykorzystane za zgodą autora. [3] Tadeusz Szumowski, patrz: „Zał_T_Szumowski”.
- [4] Jan Bury, *From the Archives: Polish Interwar MFA's Cipher Compromised?* Cryptologia 31/3, 2007, s. 268–277. Cytaty i wnioski wykorzystane za zgodą autora. [5] Jan Bury, *Polski szyfr*, s. 112.
- [6] Józef Gorzechowski, patrz: „Zał_J_Gorzechowski”.
- [7] Jan Bury, *Polski szyfr*, s. 115. [8] Mjr Josef Bartik, patrz: „Zał_J_Bartik”.
- [9] Ksawery Burzyński (ur. 25 IX 1894 r.), podreferent w amb. w Londynie od 1 II 1937 r.
- [10] Henryk Wielowiejski (inż. ur. 29 IX 1880 r.), radca GM od 1 XI 1937 r.
- [11] Jan Bury, *Polski szyfr*, s. 126. [12] Mieczysław Sędzielowski, patrz: „Zał_M_Sędzielowski”.
- [13] Waldemar Michowicz, *Historia dyplomacji polskiej*, t. V, PWN, W-wa 1999, s.10-11.
- [14] Wojciech Rojek, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień-grudzień*. PISM, W-wa 2007.

- [15] Magdalena Hułas, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1940*. PISM, W-wa 2010.
- [16] IPMS, *Dokument PRM.37b*, s. 72. [17] Tadeusz Drobnik, patrz: „*Zał_T_Drobnik*”. [18] W. Michowicz, *Historia dyplomacji*, s. 36.
- [19] Jacek Tebinka, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1941*. PISM, W-wa 2013.
- [20] Magdalena Hułas, *Goście czy intruzi ? - rząd polski na uchodźstwie, wrzesień 1939 - lipiec 1943*, Instytutu Historii PAN, W-wa 1996, s. 160-161, 217, 225. [21] Instytut Józefa Piłsudskiego, Londyn: *Skład osobowy Biura Szyfrów z 1944 r.* [22] Juliusz Friedrich, patrz: „*Zał_J_Friedrich*”.
- [23] W. Michowicz, *Historia dyplomacji*, s. 74-75.

Rozdział XX-B

- [1] Charles Edward Collins, pracownik cywilny Foreign Office. Od r. 1939 w Bletchley Park, Elmers School. Następnie pracował przy Berkeley Street z kmdr. A. Dennistonem. Zajmował się szyframi Watykanu i słowiańskimi szyframi dyplomatycznymi. Por. w internecie Bletchley Park Roll of Honour.
- [2] Kmdr por. R. Dudley-Smith (DS) kierował sekcją *Security of Allied Communications* w Bletchley Park.
- [3] Kmdr Alastair Guthrie Denniston (AGD) pierwszy dyrektor w Bletchley Park, w 1942 r. został szefem wydziału szyfrów dyplomatycznych na Berkley Street. Książka Joela Greenberga, *Alastair Denniston: Code-breaking From Room 40 to Berkeley Street and the Birth of GCHQ* (Frontline Books, Barnsley 2017) nie zawiera informacji o kontrolowaniu przez niego szyfrów polskich.
- [4] J.F.R. Jones-Williams – kierownik polskiej sekcji w ramach struktur GC&CS. Był urzędnikiem cywilnym Foreign Office.
- [5] Portal K. Leszczyńskiego: www.polskieszyfry.pl Rozdział XXI (bez przypisów)

Rozdział XXII

- [1] Dr inż. Andrzej J. Marusak, Instytut Sterowania i Elektroniki Przemysłowej, WE PW, <http://www.ee.pw.edu.pl/~amar/>
- [2] Ibidem, Życiorys zawodowy, <http://marie-www.ee.pw.edu.pl/sep-ow/PLI/ft/ajm.htm>
- [3] <http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/sylw/groszkowski.htm>
- [4] Jacek Jarkowski, Janusz Groszkowski, Seminarium z 21 II 2018 r., SAiP OW SEP (stąd zdjęcie). [5] Ibidem, s. 2.
- [6] A. Marusak, Kazimierz Wacław Jackowski, Seminarium z 23 XI 2017 r., SAiP OW SEP (stąd zdjęcie).
- [7] *TAJEMNICE KATYŃSKIE* czyli zmowa killerów z szulerami <http://www.gargangruelandia.fora.pl/ciekawe-czasy,10/tajemnice-katynskie-czyli-zmowakillerow-z-szulerami,37-120.html>
- [8] A. Marusak, Tadeusz Malarski, Semin. z 14 III 2018 r., SAiP OW SEP (stąd zdjęcie).
- [9] Prace prof. T. Malarskiego, <http://hint.org.pl/itd=n218>
- [10] Jerzy Kubiowski, Józef A.F. Plebański, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jozef-adam-feliks-plebanski>
- [11] A. Marusak, Józef A. Plebański, Semin. z 17 X 2018 r., SAiP OW SEP (stąd zdjęcie). <http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/semin%2718/17x2018/folder-saip-17x2018,int.pdf>
- [12] *I Sympozjum Historia Elektryki część I Gdańsk*, 29–30 czerwca 2015, Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej https://sep.com.pl/pdf/inne/ZN_WEiA_PG_43.pdf
- [13] K. Leszczyński, Wacław Struszyński, Seminarium z 17 X 2018 r., SAiP OW SEP (stąd zdjęcie).
- [14] Muzeum Historii Polski <http://muzhp.pl/pl/polls/133>

- [15] Tadeusz Heftman (stąd zdjęcie), *Radioelektronicy*
http://sp2put.pl/radioelektronicy/heftman_t.htm
- [16] Wydział Elektryczny PW. *Elektrycy w siłach zbrojnych poza krajem*,
<http://www.potempski.com/elektryczny/zarys/poza.htm>
- [17] Antoni Jakubielski student i absolwent Wydziału Elektrotechnicznego 1920-1928, Archiwa Politechniki Warszawskiej - Marek Sołtyski, Kier. Sekr. Szkoły Działu Ewidencji Studentów (stąd zdjęcie).
- [18] IPMS. Raport por. rez. inż. Antoniego Jakubielskiego, dok. BI9cp1 i część główna raportu BI9cp2,
- [19] Ibidem, Wydział Elektryczny PW. *Elektrycy w siłach...*
- [20] Archiwum Wojskowego Biura Historycznego, dok. P/3595 Capt. Jakubielski Antoni. [21] A. Marusak, Wilhelm Oswald Rotkiewicz, Seminarium z 15 III 2016 r., SAiP OW SEP (zdjęcie:
https://pl.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Rotkiewicz).
- [22] PW, Wilhelm Oswald Rotkiewicz, <http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/sylw/rotkiewicz.htm>
- [23] [www.elka.pw.edu.pl/content/download/9745/65063/file/Ryzko Stanislaw](http://www.elka.pw.edu.pl/content/download/9745/65063/file/Ryzko_Stanislaw)
http://www.ire.pw.edu.pl/mambo/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=85&lang=pl
- [24] Zdjęcie ze strony Instytutu Radioelektroniki,
[file:///C:/Users/KRZYSZ~1/AppData/Local/Temp/Ryzko Stanislaw](file:///C:/Users/KRZYSZ~1/AppData/Local/Temp/Ryzko_Stanislaw)
- [25] A. Marusak, Stanisław Ryżko, Seminarium z 20 III 2019 r., SAiP OW SEP.

Załączniki:

01_Zał_J_J_Stanslicki

- [1] Teczka w WBH na nazwisko Józef Serafin Stanslicki nr 1769/89/4830, AP.
- [2] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1 i 2, passim, wiele stron z informacjami o J.S. Stanslickim (por. indeks osobowy).
- [3] Były to słowa płk. Tadeusza Piskora (późniejszego generała), który w okresie od XI 1919 do IV 1920 r. był adiutantem generalnym Józefa Piłsudskiego. 22 V 1920 r. został zatwierdzony w stopniu płk. w piechocie, w grupie oficerów byłych Legionów Polskich. W lipcu 1920 r. T. Piskor został szefem Oddziału III (Oper.) ND.
- [4] Łukasz Ulatowski, *Polski wywiad wojskowy w 1939 roku. Struktura organizacyjna, składy osobowe, personel, budżet, mob.* Nakładem autora, W-wa 2013, s. 15.
- [5] Ibidem..., s. 15 i 16.
- [6] <http://ru.knowledgr.com/16272912/JozefSerafinStanslicki>

02_Zał_W_Potrykowski

- [1] WBH/CAW, *Władysław Potrykowski*, tecza 1769/89/4123, AP.
- [2] Ł. Ulatowski, *Polski wywiad wojskowy*, s. 16.
- [3] WBH/CAW, *Józef Serafin Stanslicki*, tecza 1769/89/4830, AP.
- [4] Zdzisław J. Kapera, *Polski radiowywiad w sierpniu i wrześniu 1939 r.* [w:] *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*, t. 1, IPN, Szczecin 2016, s. 271.
- [5] R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego i jego ekspozytur terenowych w latach 1918-1939*, [w:] T. Dubicki, red., *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP*, t.1, LTW, Łomianki 2010, s. 26.

03_Zał_W_Jacewicz

- [1] WBH/CAW, tecza nr 1769/89/1852, AP. Por. T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP PSZ w latach 1939-1945*, t. IV, LTW, Łomianki 2019, s. 96-99. [2] Z.J. Kapera, *Polski radiowywiad*, s. 271.
- [3] R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu*, s. 27. i 34.

- [4] T. Dubicki, A. Suchcitz, *Załącznik do sprawozdania z działalności Oddziału II Sztabu Głównego. Oceny i kwalifikacje przydatności do służby w Oddziale II w chwili obecnej* [w:] T. Dubicki, red., Wywiad i Kontrwywiad wojskowy II RP, t. 1, s. 366. i 391.
- [5] Kopie dokumentów z zasobów Z.J. Kapery dotyczące W. Jacewicza są omówione w innych miejscach tej książki.

04_Zał_S_Jagiello

- [1] Studium Polski Podziemnej w Londynie, zespół: Teki Personalne Dwa (O. VI Szt. NW), poz. 0505, sygn.: *TP2, Jagiełło Stefan*, teka personalna Oddział Specjalny SNW. Ur. 29 VIII 1899 r., s. Kazimierza, kpt. art.
- [2] Lista starszeństwa oficerów rezerwy artylerii – ppor., *Jagiello Stefan (30.8.1899)*, Starszeństwo z dniem 1 lipca 1920 r., s. 142.
- [3] T. Dubicki, *Obsada personalna Oddziału II Sztabu Głównego WP w sierpniu 1939 r.* [w:] T. Dubicki, red., Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP, t. 1, s. 57.
- [4] Ibidem, *Załączniki*, s. 367.
- [5] M. Sobieraj, red., *Fototeka Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego*, Test, Lublin 2013, zob. Stefan Jagiełło, poz. w zbiorze 349/1045, s. 81.
- [6] WBH/CAW, Rekord dot. kpt. Stefana Jagiełły nr IV.501.2.577 k.95. poz. 82.
- [7] Z. Siemaszko, *Radiotelegrafia i radiowywiad (1939-1946)*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 2003, s. 21.
- [8] A. Peplowski, J. Ciechanowski, *Polsko-brytyjska... t. I, Miejsce Oddziału II KG ZWZ-AK w strukturze organów wywiadu PSZ na Zachodzie* [w:] *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej, t. I: Ustalenia Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej*. Praca zbiorowa pod red. T. Dubickiego, D. Nałęcz, T. Stirling, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, W-wa 2004: ze s. 126-129 wyodrębniono tylko najistotniejsze fragmenty.

05_Zał_W_Modlibowska

- [1] Ludwik Misiek, Radosław Górzeński, *Wanda Modlibowska 1909-2001*, Poznań 2007
Aeroklub Poznański im. Wandy Modlibowskiej, www.aeroklub.poznan.pl
- [2] Edmund Hołodyński. Współorganizator Związku Lotników Polskich w Poznaniu, pilot oblatywacz Wlkp. Wytwórni „Samolot”. W latach 1925-1930 dokonał oblotów m.in. pierwszego samolotu wyprodukowanego w wytwórni Harriota HD-14 na licencji francuskiej, pierwszego polskiego samolotu skonstruowanego przez polską wytwórnię lotniczą. <https://audiovis.nac.gov.pl/search/>
- [3] Zbiory Narodowego Archiwum Cyfrowego.
- [4] Muzeum Powstania Warszawskiego, *Powstańcze biogramy*. <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wanda-modlibowska,31860.html>

06_Zał_J_D_Rużyło

- [1] Dr Halina Dusińska (1942-), bibliotekoznawca, bibliograf, historyk medycyny, członek towarzystw naukowych, nauczyciel akademicki, starszy kustosz dyplomowany, kierownik Pracowni Wydawnictw Informacji, następnie Działu Zb. Specjalnych, z-ca dyrektora Głównej Biblioteki Lekarskiej w Warszawie.
- [2] Halina Dusińska, *Jadwiga Rużyło-Stasiakowa (1908-1989)*, *Wiek XIX: Rocznik Tow. Literackiego imienia A. Mickiewicza* 3 (45), (2010). s. 267-275.
- [3] Drzewa genealogiczne MyHeritage, *Jadwiga Rużyło*. https://www.myheritage.pl/names/jadwiga_ru%C5%BCy%C5%82%C5%82o
- [4] www.gosc.pl, *74 lata temu zaczęła się Rzeź Ochoty*, Numer 45/2018.
- [5] Maciej Janaszek-Seydlitz, *Służba sanitarna w Powstaniu Warszawskim – Ochota*. Stowarzyszenie Pamięci Powstania Warszawskiego 1944, zob. www.sppw1944.org

07_Załącznik_Z_Korbońska

- [1] Zofia Ristau (ID: sw.656114), M.J. Minakowski, Genealogia potomków Sejmu Wielkiego.
- [2] Nowy Dziennik POLISH DAILY NEWS <http://www.dziennik.com/przegladpolski/artykul/piekna-zosia>
- [3] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zofia_Korbo%C5%84ska
- [4] W. Grabowski, *Polska tajna administracja cywilna 1939-1945*, IPN, W-wa 2003, s. 102103.
- [5] Muzeum PW – Archiwum Historii Mówionej: *Zofia Korbońska*, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/zofia-korbonska,384.html>

08_Załącznik_P_Siudak

- [1] W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna*, informacje zawarte w wielu miejscach.
- [2] W. Grabowski, *Kurierzy cywilni („kociaki”) na spadochronach. Zarys problematyki*, [w:] R. Majzner, red., „*Si vis pacem para bellum*”, s. 177.
- [3] Waldemar Piasecki, Jan Karski. *Jedno życie*, t. 2, *Kompletna opowieść*, Insignis 2017, s. 57.
- [4] W. Piasecki, jw., s. 58: *Z pewną satysfakcją Marian Koziński (starszy brat Jana Karskiego) twierdził, że Siudak, wypełniając zadania łącznika partii z Witosem, był przekonany, że wywodzi „rządowych” w pole; było jednak inaczej, niż mu się wydawało.* [5] W. Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna*, s. 56.
- [6] *Ibidem*, s. 57.
- [7] *Ibidem*, s. 100.
- [8] S. Korboński, *Polskie Państwo Podziemne, Przewodnik po podziemiu z lat 1939-1945*, Świat Książki, W-wa 2008, s. 83-88.
- [9] Piotr Stanek, *Głos Polski spod Londynu*, zob. [pamięć.pl](http://pamiec.pl), s. 40-41, *Zastosowanie fali kierunkowej, opadającej na Polskę z odbicia, powodowało, że sygnał – w przeciwieństwie do sygnału Polskiego Radia czy sekcji polskiej BBC – był prawie niesłyszalny na Wyspach.* <http://www.polska1918-89.pl/pdf/glos-polski-spod-londynu,4071.pdf> [10] Paweł Siudak, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Siudak

09_Załącznik_J_I_Karasiówna

- [1] Powstańcze Biogramy – Janina Irena Karasiówna, <https://www.1944.pl/powstanczebiogramy/janina-karasiowna,826.html>
- [2] Maciej Żuczowski, *Służba Kobiet w strukturach wojskowych Polskiego Państwa Podziemnego na przykładzie Dowództwa Głównego Służby Zwycięstwu Polski i Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej*, *Pamięć i Sprawiedliwość* 2015 nr 2 (26), s.12.
- [3] Andrzej Krzysztof Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1945*, t. 1, PAX, Warszawa 1987, s. 81-82. Fotografia z wklejki ze zdjęciami.
- [4] Marek Ney-Krwawicz: *Komenda Główna Armii Krajowej 1939-1945*, PAX, W-wa 1990, s. 440-441.
- [5] Janina Karasiówna, https://pl.wikipedia.org/wiki/Janina_Karasi%C3%B3wna [6] A.K. Kunert, *Słownik*, s. 26-27.
- [7] Powstańcze biogramy. Kazimierz Pluta-Czachowski, <https://www.1944.pl/powstanczebiogramy/jozef-pluta-czachowski,35133.html>
- [8] <https://nto.pl/kobiety-na-zakrecie-wystawa-w-centralnym-muzeum-jencowojennych/ar/4657472> [9] Spektakl dostępny na VOD. <http://teatrtelewizji.vod.tvp.pl/591617/ziarno-zroszone-krwia>

10_Załącznik_H_Malewska

- [1] Muzeum Powstania Warszawskiego, Archiwum Historii Mówionej: *Hanna Malewska*. <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/hanna-malewska,29360.html> [2] Wikipedia: *Hanna Malewska*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Hanna_Malewska

- [3] Anna Głąb, *Ostryga i łaska: rzecz o Hannie Malewskiej*, Znak, Kraków 2009, fragmenty z książki umieszczone za zgodą pani Profesor i przy aprobacie wyd. Znak.
- [4] Anna Rybińska: *Rola, działalność i znaczenie kobiet w Armii Krajowej. Wybór biografii regionu łódzkiego*, Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2016, s. 60. [5] Tomasz Maria Dąbek OSB, kierownik katedry teologii biblijnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

11_Zał_J_B_Bredel

- [1] Muzeum PW, Powstańcze Biogramy: *Janina Bronisława Bredel*, <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/janina-bredel,4367.html>
- [2] Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, *Dokumenty osobiste autorstwa J.B. Bredel*. [3] Aleksandra Rybińska, *Rola, działalność i znaczenie kobiet w Armii Krajowej. Wybór biografii regionu łódzkiego*, Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Toruń 2016, s. 60.
- [4] Ogrody Wspomnień: *mjr AK Janina Bronisława Bredel "Marianka"* <https://www.ogrodywspomnien.pl/index/showd/65439>

12_Zał_H_Jarnuszkiewicz

- [1] Muzeum Powstania warszawskiego, Archiwum Historii Mówionej: *Halina Jarnuszkiewicz*, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/halinajarnuszkiewicz,2075.html>
- [2] Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Digitalizacja: Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu <http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=182686&from=pubindex&dirids=129&lp=749>
- [3] Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, http://kpbc.umk.pl/Content/182686/Jarnuszkiewicz_Halina_420_WSK.pdf

13_Zał_T_Rossowiecki

- [1] Studium Polski Podziemnej w Londynie, zespół: Teki Personalne Dwa (O. VI Szt. NW), poz. 1305, sygn.: TP2_1295, Rossowiecki Tadeusz, teka personalna Oddział Specjalny SNW. Ur. 3 II 1900 r., ppor. art.
- [2] Lista starszeństwa oficerów rezerwy artylerii – ppor., Rossowiecki Tadeusz (3.6.1900), Starszeństwo z dniem 1 lipca 1924 r., s. 144.
- [3] Aleksander Smoliński, *Obsada personalna Pomorskiej Brygady Kawalerii [1939]*, Rocznik Grudziądzki 21, 2013, s. 154-155.
- [4] Adam Bogoria-Zakrzewski. Do sierpnia 1939 r. pełnił służbę na stanowisku zastępcy dowódcy PBK. Z chwilą objęcia przez gen. bryg. Stanisława Grzmot-Skotnickiego dowództwa Grupy Ośłonowej „Czersk” został dowódcą PBK. Następnie stał na czele Biura Ewakuacyjnego jeńców polskich na Węgrzech. W okresie od 24 X 1940 r. do 1 XII 1941 r. dowodził 7. Brygadą Kadrową Strzelców. Następnie pełnił służbę na stanowisku I zastępcy dowódcy Brygady Szkolnej. Równocześnie od czerwca 1942 r. do stycznia 1943 r. sprawował funkcję komendanta Obozu Rozdzielczego w Auchtertool. Po wojnie zamieszkał w kraju. Wikipedia: *Adam Bogoria-Zakrzewski (1892-1958)*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Bogoria-Zakrzewski
- [5] IPMS: GO „Czersk”, *Sztab GO i Pomorska Brygada Kawalerii, Sąd polowy, Szwadron pionierów*, plik B.I.28A.pdf.
- [6] Ibidem, s. 104. [7] Ibidem, s. 115.
- [8] A. Peptoński, *Funkcjonowanie służb informacyjnych MSW i MON [w:] Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza*, t. 1, s. 135. [9] Ibidem, przypis do s. 135.
- [10] Archiwum Emigracji, Biblioteka UMK w Toruniu, Sygn. AE/JK/XV, *INWENTARZ*

ARCHIWUM JANUSZA KOWALEWSKIEGO, Korespondencja osobowa: Paczowska-Rutter

– Rossowiecki Tadeusz 1983-1984, 4 k. [kolekcje], https://www.bu.umk.pl/Archiwum_Emigracji/Kowal1.htm

14_Załącznik_H_Pokorny

- [1] Wikipedia: *Hermann Pokorny*, https://en.wikipedia.org/wiki/Hermann_Pokorny [2] Por. A. Pethö, *Agenten für den Doppeladler*, Stocker Vlg., Graz-Stuttgart 1992, passim (indeks, s. 439 s.v.)

[3] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 2, s. 99.

[4] Pokorny Hermann vezérezredes, Emlékeim, <http://mek.niif.hu/02000/02095/html/index.htm>

15_Załącznik_K_A_Bołdeskuł

[1] Grzegorz Nowik, *Bezkonkurencyjni polscy specjaliści od łamania szyfrów*, [w:] „Kombatant” 2011, Nr 1(241), s. 19-21. G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1-2, w wielu miejscach.

[2] WBH/CAW,teczka nr I.481.B.10265.

[3] Zdjęcie ze strony Hermanna Pokornego, <http://mek.niif.hu/02000/02095/html/index.htm>
<http://mek.niif.hu/02000/02095/html/images/f38.jpg>

[4] Grzegorz Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1, s. 29.

[5] Andrzej Peptoński, *Polski wywiad wojskowy w okresie bitwy warszawskiej w sierpniu 1920 r. Niepodległość i Pamięć* 2/2(3), 1995, s. 40.

[6] Wikipedia: *Karol Bołdeskuł*,

https://pl.wikipedia.org/wiki/Karol_Bo%C5%82desku%C5%82#CITEREFNowik2011

16_Załącznik_J_Plezia

[1] Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Jakub_Plezia

[2] Z zasobów Marka Grajka.

[3] G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1, s. 212-216.

[4] Ibidem, s. 212: *znał biegle oprócz polskiego sześć języków: angielski, francuski, niemiecki, rosyjski, węgierski i włoski, a dostatecznie jeszcze dwa: czeski i ukraiński.* [5] Ibidem, Jakub Plezia, *Szyfr a radiotelegraf*, Raport przytoczony w całości w G. Nowik, *Zanim złamano Enigmę*, t. 1, s. 261-272.

[6] Małopolska w II wojnie światowej, *Jakub Plezia*,
http://www.malopolskawiiwojnie.pl/index.php?title=Plezia_Jakub

W powyższej biografii wykorzystano – za zgodą red. Teodora Gąsiorowskiego – szereg informacji opublikowanych na ww. portalu.

[7] Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939 – 1956,

Jakub Plezia, <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/pl/archiwum,1,plezia,2721.chnik>

17_Załącznik_F_Pokorny

[1] Zdjęcie zbiorowe oficerów BS, pochodzi ze zbiorów rodziny Maksymiliana Ciężkiego. [2] WBH/CAW, Akta Personalne - AP 1769/89/4072, kilkadziesiąt dokumentów.

[3] Dariusz R. Faszczka, *Franciszek Pokorny, Działania Grupy 'Kowel' we wrześniu 1939 roku w relacji ppłk. dypl. Franciszka Pokornego*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 12(63)/3, 2011, s. 167-182.

[4] Wikipedia: *Franciszek Pokorny*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Pokorny

[5] Barbara Ciężka, Marek Grajek, *Maksymilian Ciężki 1908-1951*, Fundacja Kultury Zamek Górków, Szamotuły 2008, s. 20.

[6] Andrzej Wszendyrówny, *System doboru kadr do Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego w latach 1929-1939*, Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego 2009, nr 2(31), s. 117-119.

[7] D. Faszczka, jw., s. 172, 173 i 179.

18_Załącznik_J_Graliński

[1] WBH/CAW teczka nr 1769/89/1570, AP.

[2] Wikipedia EN podaje datę urodzenia 8 stycznia,
https://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Grali%C5%84ski

[3] R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP*, s. 34. [4] Z. Siemaszko, *Radiotelegrafia i radiowywiad (1939-1946)*, s. 21. Jan Tuszyński przedostał się do Francji: *Tam Tuszyńskiego przeniesiono do Dywizji Grenadierów i 1 czerwca 1940 r. poległ on w Lotaryngii*.

[5] Z.J. Kapera, *The Triumph of Zygański's Sheets: the Polish Enigma in the Early 1940*, The Enigma Press, Kraków-Mogilany 2015, s. 34-35.

[6] Instytut Piłsudskiego, Londyn: *Sprawozdanie z pracy ekipy ppłk. dypl. Langer w czasie kampanii francuskiej, tj. 1 X 1939 r. do 24 VI 1940 r.*, s. 4. Por. Z. J. Kapera, *Raport podpułkownika Karola Gwidona Langer: Sojuszniczy radiowywiad w kampanii francuskiej 1940 r.*, *Studia Historyczne* (Kraków) 33/1, 1990, s. 125.

[7] T. Dubicki, A. Suchcitz, *Oficerowie wywiadu WP i PSZ w latach 1939-1945*, t. IV, LTW, Łomianki 2019, s. 93: Jan Graliński ps. „Janosik”, nazwisko paszportowe Ralewski. [8] Z.J. Kapera, *In the Shadow of Pont du Gard. The Polish Enigma in Vichy France*, The Enigma Press, Kraków-Mogilany 2011, s. 82-84; H. Navarre, *Le Service de Renseignements 1871-1944*, Paris 1978, s. 146.

[9] Jean Medrala, *L'Enigma polonaise en Résistance à Uzès 1940-1942 Une aventure humaine prestigieuse et dramatique*, Konferencja z 12 IV 2008 r., s. 21. (tekst dostępny w internecie).

19_Załącznik_Szyfry_francusko-brytyjskie_w_MSZ

[1] Sławomir Dębski, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1918, 11 listopada – 31 grudnia*, PISM, Warszawa 2008.

[2] S. Dębski, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1919 styczeń-maj*, PISM, Warszawa 2016. Teksty zamieszczone za aprobatą dr. S. Dębskiego.

20_Załącznik_J_Gorzechowski

[1] Józef Gorzechowski, <https://www.geni.com/people/Józef-Gorzechowski/6000000082799939858>

[2] W innym źródle także Tąkiel.

[3] Biblioteka Cyfrowa UMCS: *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1938 ... Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939)*. [4] Waldemar Michowicz, red., *Historia dyplomacji polskiej*, t. V: 1939-1945, PWN, Warszawa 1999, s. 10-11.

[5] Wojciech Rojek, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1939 wrzesień-grudzień*, PISM, Warszawa 2007, s. IX.

[6] Magdalena Hułas, red., *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1940*, PISM, Warszawa 2010, s. IX-X.

[7] W. Michowicz, *Historia dyplomacji*, t. V, s. 800.

21_Załącznik_T_Drobniak

[1] Biblioteka Cyfrowa UMCS: *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1938 ... Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939)*.

[2] Wojciech Skóra, *Polskie placówki konsularne w Niemczech we wrześniu 1939 roku* [w:] A. Drzewiecki, B. Siek, red., *Z morza i Pomorza. Spojrzenie na wrzesień 1939. Polityka i wojna*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2011, s. 437 i 450.

[3] Muzeum i Archiwum Sikorskiego, dokument PRM.37B, s. 72.

[4] Waldemar Michowicz, red., *Historia dyplomacji polskiej*, t. V, s. 36. [5] Ibidem, s. 36.

[6] Ibidem, s. 87.

[7] Ibidem, s. 798.

[8] Wikipedia: *Tadeusz Drobnik*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Drobnik

22_Zał_M_Sędzielowski

[1] M.J. Minakowski, Genealogia potomków Sejmu Wielkiego: *Mieczysław Sędzielowski* <http://www.sejm-wielki.pl/b/psb.19642.6>

[2] Tadeusz Sędzielowski, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_S%C4%99dzielowski

[3] kpt. pil. Tadeusz Sędzielowski. Sylwetka bohatera; zginął 7 IX 1939 r. <http://www.pspbarycz.szkolnastrona.pl/index.php?p=m&idg=mq,28>

[4] Drzewa genealogiczne MyHeritage: *Mieczysław Sędzielowski*, https://www.myheritage.pl/names/mieczys%C5%82aw_s%C4%99dzielowski

[5] Biblioteka Cyfrowa UMCS: *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1938 ... Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939)*.

[6] Doman Andrzej Rogoyski, *Zeszyty Historyczne* nr 84, Paryż 1968, s. 169 [7] Waldemar Michowicz, red., *Historia dyplomacji polskiej*, t. V, s. 36. [8] Ibidem, s. 69 i 70.

[9] Z tego stwierdzenia wynikała również odpowiedzialność Mieczysława Sędzielowskiego za jego zgodę na przekazywania kanałem łączności szyfrowej MSZ zbyt wielu błahych i politycznych informacji. Mowa jest o tym w wielu miejscach niniejszej monografii.

23_Zał_J_Friedrich

[1] Strona Tadeusza Friedricha, ur. 7 VII 1903 r. w Nowym Sączu, zm. 10 X 1976 r. w Krakowie, stąd dane o rodzinie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Friedrich - życiową pasją Tadeusza Friedricha była szermierka i fotografia. W powstaniu warszawskim walczył w formacjach cywilnych. Jesienią 1944 r. przeniósł się na stałe do Krakowa. Był działaczem PKOl.

[2] Biblioteka Cyfrowa UMCS: *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1938 ... Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939)*. [3] Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie: *skład osobowy Biura Szyfrów na dzień 15 XI 1944 r.*

24_Zał_J_F_Helcman

[1] WBH/CAW,teczka nr 1769/89/1723, AP.

[2] Podczas akcji "Mosty" schwytyany przez Niemców. Informacje z książki: Zyta Zarzycka. *Polskie działania specjalne na Górnym Śląsku 1919-1921*. Wyd. MON, W-wa 1989. s. 94 i 133.

[3] Mieczysław Starczewski, *Działalność bojowej grupy destrukcyjnej kpt. Tadeusza Puszczynskiego „Wawelberga”*, [w:] T. Skoczek, red., *Górny Śląsk 1918–1922*, Muzeum Niepodległości w Warszawie, 2015. s. 261 i 264.

[4] Gerard Labuda, red., *Historia dyplomacji polskiej 1918-1939*, t. IV, PWN, W-wa 1995, s. 39.

[5] Biblioteka Cyfrowa UMCS: *Rocznik Służby Zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej według stanu na 1 kwietnia 1938 ... Ministerstwo Spraw Zagranicznych (1918-1939)*. [6] A. Peptoński, *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Bellona, W-wa 1996, s. 157-158.

Historycy w swych pracach przekręcają nazwisko J. Helcmana podając np. Helcel lub Helman.

Także w WBH/CAW na teczce jest dodany napis: HELEMAN. [7] www.polskieszyfry.pl

25_Zał_T_Szumowski

[1] WBH/CAW,teczka nr I.340.1.234.

[2] Ambasador dr Tadeusz Andrzej Szumowski (ur. 21 lutego 1951 r. w Warszawie), polski historyk i dyplomata, ambasador RP m.in. w Australii (1997–2001), Irlandii (2006–2010) i Indonezji (2014–2017). Pan Tadeusz dostarczył istotne informacje i zdjęcia dotyczące swego Ojca i oczywiście swe wspomnienia.

[3] Piotr Kołakowski, *Współpraca polskiego wywiadu wojskowego z Secret Intelligence Service w drugiej połowie lat trzydziestych XX w.*, *Dzieje Najnowsze* 49, 2017, s. 235. [4] Magdalena Hułas,

Goście czy intruzi? Rząd Polski na uchodźstwie, wrzesień 1939 – lipiec 1943, IH PAN, Warszawa 1996.

- [5] Aleksander Woźny, *Strategia „równowagi” II RP i dymisja mjr. dypl. Tadeusza Szumowskiego za ostrzeżenia o zagrożeniu wojennym w 1939 r.*, [w:] R. Majzner, red., „*Si vis pacem para bellum*”, s. 984-997.
 - [6] Łukasz Ulatowski, *Odprawa zastępcy szefa Biura Wywiadu Oddziału II Sztabu Głównego z szefem wywiadu Korpusu Ochrony Pogranicza: Warszawa, 31 sierpnia 1939 r.* – *notatka służbowa*, s. 15 (tekst dostępny w internecie).
 - [7] Jan Bury, *Polski szyfr dyplomatyczny zdekonspirowany przez Niemców*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, nr 6 (40), 2007, s.106-111.
 - [8] Andrzej Peptłoński, *Współdziałanie oddziału II sztabu naczelnego wodza z Secret Intelligence Service w okresie II wojny światowej*, *Słupskie Studia Historyczne* 10, 2003, s. 151-152.
 - [9] Wspomnienia wojenne T. Szumowskiego za lata 1939-1940 ukazały się w 20 odcinkach na łamach „Argumentów” w I półroczu 1970 r.
- Przykład z jednego z odcinków – spotkanie z premierem Sikorskim:

*Świadczy o tym rozmowa z 25 września, kiedy przy rue du Jacob zjawiał się Tadeusz Szumowski. W trakcie spotkania Sikorski narzekał na ambasadora Łukasiewicza i personel ambasady, uzyskując od swego rozmówcy zachętę do zdecydowanej rozprawy z sanatoriami. Odpowiedź generała była jednak niezwykle znamienita: „Pan jest w gorącej wodzie kąpany. To nie jest takie proste. Chodzi o ciągłość konstytucyjną władzy państwowej, o jej odtworzenie w ramach prawa, a na żaden Komitet Narodowy nie pójdę. Zob. T. Szumowski, *Paryż jesienią 1939 roku*, „Argumenty” nr 5, 1970.*

26_Załącznik_K_Krassowska

- [1] Karolina Bieńkiewicz h. Pobóg (ID: sw.349163), M.J. Minakowski, *Genealogia potomków Sejmu Wielkiego*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.349163>
- [2] Zdjęcie: A.K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1945*, t. 1, PAX, Warszawa 1987, wkładka ze zdjęciami.
- [3] Hanna Michalska: *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939-1945, Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*. PIW, Warszawa 1988, s. 215.
- [4] Wikiwand, http://www.wikiwand.com/pl/Karolina_Krassowska
- [5] Waldemar Grabowski, *Polska Tajna Administracja Cywilna 1939-1945*, IPN, W-wa 2003, s. 169.
- [6] Miejsce pochówku, <http://www.sejm-wielki.pl/s/cmentarze.php?grob=160211>
- [7] *Słownik Biograficzny Kobiet Odznaczonych Orderem Wojennym Virtuti Militari*, t. II: (H–O). Fundacja „Archiwum i Muzeum Pomorskie AK i Wojskowej Służby Polek”, Toruń 2004, s. 124.

27_Załącznik_I_Nowicka-Kuczyńska

- [1] MPW, Archiwum historii mówionej, Warszawa, Rozmowę prowadziła Małgorzata Brama 8 III 2011 r.
- <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/izabela-nowicka-kuczynska,2306.html> [2]
- archiwum historii mówionej RELACJE BIOGRAFICZNE: *Izabela Nowicka-Kuczyńska*, rozmowę audio nagrała Anna Zalewska w 2010 r. w Warszawie, sygnatura AHM_2143.
- <https://relacjebiograficzne.pl/demo/audio/74-izabela-nowicka-kuczynska>
- [3] płk Stanisław Nowicki, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanisław_Nowicki_\(pułkownik\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Stanisław_Nowicki_(pułkownik))
 - [4] *Gazeta Wyborcza*: Dnia 3 II 2012 roku zmarła po ciężkiej chorobie, przeżywszy 87 lat śp. Izabela Nowicka-Kuczyńska, <http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,148931,IzabelaNowicka-Kuczy%C5%84ska-nekrolog.html>
 - [5] Żałobna Karta ŚZPŻŁ, <http://szpzl-zegrze.waw.pl/szpzl/pdf/zk.pdf>

28_Zał_W_M_Wallmoden

- [1] Nekrolog Wandy Marty Wallmoden z Gazety Wyborczej, <http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,420793,Wanda-Wallmoden-nekrolog.html>
- [2] MPW, Powstańcze Biogramy: Wanda Wallmoden, <https://www.1944.pl/powstanczebiogramy/wanda-wallmoden,47399.html>
- [3] Jerzy Zysnarski, *Kpt. Elżbieta Dutkowska (1900–1949)*, Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny nr 19/2012. O Wandzie Wallmoden na s. 6-8.
- [4] MPW, Archiwum historii mówionej, <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/wanda-marta-wallmoden,838.html>

29_Zał_H_W_Petrykowska

- [1] MPW, Powstańcze Biogramy: Hanna Wanda Petrykowska, <https://www.1944.pl/powstanczebiogramy/hanna-petrykowska,34110.html>
- [2] MPW, Powstańcze Biogramy: *Ludmiła Petrykowska*, <https://www.1944.pl/powstanczebiogramy/ludmila-petrykowska,365.html> "Bakcyl" (Sanitariat Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej) - Grupa Bojowa "Krybar" - Szpital Polowy w Domu Zgromadzenia Sióstr Szarytek ul. Tamka 30
- [3] Hanna Michalska, *Słownik uczestniczek walki o niepodległość*, s. 313. [4] Obecnie liceum, <http://www.4liceum.pl/pl/>
- [5] Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej: *Wspomnienia Janiny Bredel*, s.5.

30_Zał_H_O_Yardley

- [1] Domena publiczna, Herbert Yardley, Wikipedia https://de.wikipedia.org/wiki/Herbert_Yardley
- [2] Zob. D. Kahn, *The Codebreakers*, Macmillan NY, 1967, s. 355-368 i indeks na s. 1164, s.v.; tamże biografia Yardleya, *The Reader of Gentlemen's Mail: Herbert O. Yardley and the Birth of American Codebreaking*, Yale Univ. Press, 2004.
- [3] Herbert Osborne Yardley, *The American Black Chamber*, The Bobbs Merrill Company, Indianapolis 1931.
- [4] „The Many Lives of Herbert O. Yardley” NSA, s. 7, https://www.nsa.gov/newsfeatures/declassified-documents/cryptologic-spectrum/assets/files/many_lives.pdf [5] „Herbert O. Yardley” NSA, Hall of Honor, <https://www.nsa.gov/about/cryptologicheritage/historical-figures-publications/hall-of-honor/1999/hyardley.shtml>

31_Zał_P_A_Nowopaszennyj

- [1] https://pl.wikipedia.org/wiki/Piotr_Nowopaszennyj [2] Russkaja Estonia: http://russianestonia.eu/index.php?title=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
- [3] <http://www.navy.su/persons/15/novopashenny.htm>
- [4] Nie znajdujemy o nim wzmianki w podstawowych publikacjach rosyjskich dotyczących dziejów ich kryptologii i wywiadu radiowego, Nawet V.G. Kiknadze w publikacji *Niewidymyj front vojny na more* (Moskwa 2011) [Владимир Кикнадзе, *Невидимый фронт войны на море. Морская радиоэлектронная разведка в первой половине XX века*] nie cytuje nazwiska Nowopaszennego.
- [5] Russkaja Estonia, fotografia *Командир ледокола «Вайгач» старший лейтенант Петр Алексеевич Новопашенный*.
- [6] Russkaja Estonia, 2 fotografie z opisami.

32_Zał_J_Bartik

[1] PROJECT 300-100 lat jest jednym z wkładów Wojskowego Instytutu Historycznego w

Pradze do tegorocznej rocznicy stulecia powstania niepodległej Czechosłowacji. Projekt prezentuje osobistości wojskowe, broń i wydarzenia związane z historią Czech w latach 1918-2018, <http://www.vhu.cz/josef-bartik/> [2] Dr Dariusz Dąbrowski, Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN we Wrocławiu. [3] D. Dąbrowski, *Polsko-czechosłowacka współpraca wywiadowcza w przededniu II wojny światowej – nieznany casus Miloslava Kašpara i Arnošta Valenty* [w:] J. Kirszak, D. Kores, red., *Kampania polska '39. Militarne i polityczne aspekty z perspektywy siedemdziesięciolecia*, IPN, Wrocław, s. 154-155. https://www.mzv.cz/file/869699/Polsko_czechoslowacka_wspolpraca_wywiadowcza.pdf

[4] D. Dąbrowski, *Polsko-czechosłowacka współpraca*, s. 156-157.

[5] D. Dąbrowski, jw., s. 159.

[6] VALKA, <https://forum.valka.cz/topic/view/24112>
https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Bart%C3%ADk

[7] Prokop Tomek, Vědecký pracovník Historicko-dokumentačního odboru VHÚ. Narozen 1965. <http://www.vhu.cz/phdr-prokop-tomek-ph-d/>.

[8] Dodatkowe informacje o działalności Bartika można znaleźć w biografii gen. F. Morawca. Zob. Jiří Šolc, *Ve službách prezidenta*, wydání Vyšehrad, Praha 1994; por. Indeks, s. 273 oraz w monografii Piotra Kołakowskiego, *Między Warszawą a Prahą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918-1939*, Bellona, Warszawa 2007; por. indeks, s. 672.

33_Zał_Saga_Rodu_Mireckich

[1] Dr hab. Krzysztof Kaczmarek. Naczelnik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Rzeszowie.

[2] K. Kaczmarek, *SAGA RODU MIRECKICH*, Biuletyn IPN nr 8–9 (79–80), VIII-IX 2007, s. 137-153.

[3] *Ibidem*, s. 152-153. [4] *Ibidem*, s. 150-152.

[5] Echodnia.eu, Maria Mirecka-Loryś: *Kilka miesięcy później samobójstwo w drukarni popełniła inna moja przyjaciółka Genula Jeszke, która się zastrzeliła. Wybrała śmierć od trafienia w ręce wroga i bycia katowaną za druk naszej "Walki" i ukrywanie tajemnic podziemia*. <https://echodnia.eu/podkarpackie/maria-mireckalorys-legendarna-dzialaczka-podziemianarodowego-z-raclawic-dzieki-opatrznosci-bozej-nie-zginelam-w-trakcie-wojny/ar/8135256>

34_Zał_J_Karski

[1] Za zgodą Fundacji Edukacyjnej Jana Karskiego (FEJK) niniejsza syntetyczna biografia obejmująca lata 1914-1945 została opracowana z wykorzystaniem fragmentów zakładki *Historia Jana Karskiego* z portalu FEJK. Cd biografii za lata 1946-2000 znajduje się w portalu Fundacji w ww. Zakładce.

[2] Maciej Wierzyński, Jan Karski, *Emisariusz własnymi słowami*, PWN, Warszawa 2003.

[3] Jan Karski, *Tajne Państwo. Opowieść o polskim Podziemiu*, Tłum. Grzegorz Siwek, Znak, Kraków 2014 (wydanie oryginalne: Jan Karski, *The Story of a Secret State*, Boston 1944).

[4] Georgetown University, 37th and O Streets, N.W., Washington D.C. 20057, <https://www.georgetown.edu/news/jan-karski-presidential-medal-of-freedom.html>

35_Zał_K_Gaj_Lacida

[1] Artykuł: *The Polish Cipher Machine "Lacida"*. The Enigma Bulletin No. 1 (Dec. 1990), s. 51-51 oraz reprint [w:] Cryptologia 16/1, 1992, s. 73-80.

Nie zachował się żaden egzemplarz Lacidy.

36_Zał_Gaweł_Jacewicz_Rejewski

[1] Oryginał w zbiorach PISM, kol. 242/50.

37_Załącznik_Instrukcja_Szach_43 (bez przypisów) 38_Załącznik_Langenhfeld_do_Jacewicza

[1] Oryginał pisma jest w zbiorach PISM, London, kol. 242/50.

[2] Mjr Witold Langenhfeld na początku 1944 r. objął stanowisko po mjr. Janie Żychoniu, który wkrótce poległ pod Monte Casino. Pełna nazwa stanowiska: Szef Wydziału Wywiadowczego Oddziału Informacyjno-Wywiadowczego Sztabu Naczelnego Wodza.

39_Załącznik_Szyfry_NOW_i_NSZ (bez przypisów) 40_Załącznik_M_Rejewski_Wspomnienia_i_Enigma

[1] Marian Rejewski, *Wspomnienia z mej pracy w Biurze Szyfrów Oddziału II Sztabu Głównego w latach 1930-1945*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2012, s. 14.

[2] <http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/semin-saip.htm>

[3] http://apw.ee.pw.edu.pl/tresc/semin'18/11iv2018/6-iwanicki_lamanie-enigmy.pdf

Przypisy do **Wprowadzenia**

[1] R. Oleszkowicz, *Śłużby specjalne Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1945. Bibliografia selektywna (materiały z lat 1918-2014)* [w:] T. Dubicki, red., *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP*, t. VII, Wyd. LTW, Łomianki 2016, s. 275-391 oraz cz. II bibliografii [w:] t. IX, Łomianki 2019, s. 255-343. Por. też: P. Olstowski, *Przegląd badań nad dziejami Oddziału II Sztabu Generalnego i Sztabu Głównego WP* [w:] W. Skóra, P. Skubisz, red.,

Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku, t. 3, IPN, Szczecin 2016, s. 27-44 i tegoż: *Oddział II Sztabu Głównego - stan badań i potrzeby dalszych prac badawczych nad dziejami służby informacyjno-wywiadowczej Wojska Polskiego w latach 1918-1945* [w:] P. Kołakowski, A. Peptłoński, red., *Polski wywiad wojskowy 1918-1945*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2006, s. 13-41.

[2] G. Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”, Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920*, Rytm, Warszawa 2004, t.1-2.

[3] M. Zacharski, *Kody wojny. Niemiecki wywiad elektroniczny w latach 1907-1945 a losy polskich, sowieckich, alianckich kodów i szyfrów*, Fundacja Olandia, Kwilcz 2015. [4] M. Utnik, *Sztab polskiego Naczelnego Wodza w latach II wojny światowej*, cz. II „Wojskowy Przegląd Historyczny” 17,2 (1972), s. 310-312.

[5] H. Cepa, *Wybrane zagadnienia łączności armii II Rzeczypospolitej*, IPMS, Londyn 1977, s. 74-75.

[6] T. Szumowski, *Paryż jesienią 1939*, „Argumenty” 14,9 (1.03.1970), s. 10; tenże, *Afront*, „Argumenty” 14,12 (22.03.1970), s. 6; tenże, *Szyfry pana Augusta*, „Argumenty” 14,29 (27.09.1970), s. 10.

[7] J. Bury, *Polski szyfr dyplomatyczny zdekonspirowany przez Niemców*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 7,6 (2007, s. 103-128; tenże, *From the Archives: Polish Interwar MFA's Cipher Compromised?*, „Cryptologia” 31,3 (2007), s. 268-277.

[8] J. Kurcysz, *Na przedpolu Jałty. Wspomnienia z tajnej służby w dyplomacji*, Instytut Górnośląski, Katowice 1995, s. 387-396.

Źródła tła okładek książki

Pomnik księcia Józefa Poniatowskiego w Warszawie na przedwojennej pocztówce (w tle Pałac Saski).
Wysadzony 16.12.1944 r. (autor anonimowy/domena publiczna) <https://epochtimes.pl/maria-wardzynska-odbudowa-palacu-saskiego-to-powrot-dotozsamosci-kulturowej/>

Zburzenie Pałacu Saskiego w 1944 roku, aut. Jan Bułhak, źródło: Stanisław Jankowski, Adolf Ciborowski „Warszawa 1945 i dziś” Foto: Wikipedia/domena publiczna
<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1006325,Zburzenie-Palacu-Saskiego>

_____ , _____